

ПОДАТКОВА ДЕРЖАВА: ГЕНЕЗИС, КОНЦЕПЦІЯ, ЕВОЛЮЦІЯ

Володимир АНДРУЩЕНКО

Розглянуто процес становлення податкової держави як форми сучасної державності, охарактеризованої за фіскальною ознакою. Обґрунтовано поняття і сформульовано визначення податкової держави, розкрито умови кризових явищ у її функціонуванні. Визнано пріоритет західної науки, підкреслено потребу в осмисленні феномену податкової держави в Україні.

The making process of the tax state as a fiscal form of modern statehood has been considered. Concept is substantiated and definition of the tax state is formulated, crisis phenomena in functioning of the tax state are revealed. The priority of the western science is admitted, the necessity of comprehension of the tax state phenomena in Ukraine is emphasized.

В усі часи одне з центральних місць у суспільній свідомості займали і займають податки, взагалі будь-які відчуження приватних ресурсів на користь держави. Важливі події економічної та соціальної історії пов'язані зі створенням і розвитком *податкової держави* (англ. – *tax state, fiscal state*; нім. – *Steuerstaat*; франц. – *état fiscale*; рос. – *налоговое или фискальное государство*). У найзавершеніших формах податковій держави сформувалися на теренах західноєвропейської цивілізації. Однак феномени податкової держави властиві не лише державам Заходу. В Україні окремі елементи податкової держави також відомі здавна на різних етапах її історичного існування. Зі здобуттям незалежності в Україні розвивається повноцінна сучасна податкова держава на принципах ринкової економіки, правової держави, плюралістичної демократії, громадянського суспільства.

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ДЕРЖАВИ

У фундаментальній колективній монографії “Походження і розвиток фіскальної держави в Європі, 1200–1815 рр.” автори виокремлюють чотири типи державності, фіскальні режими яких послідовно опиралися на трибути, домени, податки, і нарешті на сучасному етапі – податки і позики в комплексі з іншими платежами й надходженнями на користь держави.

Фіскальною основою стародавніх держав були майнові й подушні податки, відомі у Римській імперії під назвою трибутів. У Середні віки, коли в Європі формувалися національні держави, останні стали власниками майна і монопольними держателями деяких комерційних прав, тобто володіли *доменами* (нерухомою власністю, здебільшого землями), а також виключними правами на певні види господарської діяльності (так звані *регалії*). За влучним зауваженням

I. Озерова (1869–1942), коли того потребували історичні умови, вдавалися до фіскальної містифікації – “податок переряджали тоді в регалію” [6, 57]. Практикувалися навіть фіскальні стягнення з приводу деяких екстраординарних подій і людських вчинків.

Так, наприклад, у середньовічній Німеччині імператор так званої Священної Римської імперії германської нації Фрідріх I Барбаросса (1152–1190) на правах імператорських регалій і виключних прав одержував доходи: від примусових стягнень з недостойних осіб та від майна осіб, які вступили в кровозмішані шлюби, а також засуджених і оголошених поза законом; від битих шляхів, суднохідних річок, портів; від рибних ставків і солеварень; від монетних дворів і міняльних контор; від справляння грошових штрафів і компенсацій; від безхазяйної власності; від трудових повинностей; від найдених скарбів; від пожертвувань на воєнні цілі [4, 454–460].

Такий широкий розвиток домени і регалії одержали через відсутність системи ефективного адміністрування податків. Тодішні фіскальні власті або максимізували державні доходи, діючи на межі здирства, або були фактично безпомічні в справлянні податків, а тому вимушені користуватися доходами від державних маєтностей і монополій.

Уявлення про середньовічні податки у Західній Європі за ознаками порядку їх запровадження та особливостями адміністрування подано в табл. 1.

Названі вище терміни потребують окремого роз’яснення. *Данегельд (danegeld)* – з X ст. у прибережних країнах Західної Європи данина вікінгам (морським розбійникам скандинавського походження). *Таладж (tallage)* – поземельний податок на закріпачених селян. *Воєнний податок (scutage)* – буквально: податок на щит, грошова компенсація за звільнення від воєнної служби в Англії. *Мувеблс (movables)* – податок на рухоме май-

Таблиця 1

Характерні риси середньовічних податків у країнах Західної Європи

	<i>Звичасві податки</i>	<i>Консенсусні податки</i>	<i>Примусові податки</i>
<i>Основні податки</i>	Данегельд, таладж, воєнний податок	Мувеблс, фоуедж	Талья
<i>Порядок запровадження</i>	Домовленість або вольове рішення	Голосування	Вольове рішення
<i>Частота справляння</i>	Перемінна	Перемінна	Перемінна
<i>Витрачалися на</i>	Повторювальні, передбачувані, визначені цілі	Нові суспільні проекти	Проекти за рішенням правителя
<i>Ким змінювалися</i>	Невідомо	Голосуванням	Вольовим рішенням
<i>Хто ніс відповідальність</i>	Правитель	Правитель і/або платник	Правитель
<i>Причина занепаду</i>	Зміни суспільних обставин	Потрясіння, невпевненість правління	Втрата влади правителем
<i>Зв’язок між податком і фінансованим проектом</i>	Дуже сильний	Сильний	Незначний
<i>Орган голосування</i>	Рада	Парламент, станові збори	Відсутній

Джерело: Barzel Y., Kiser E. Taxation and Voting Rights in Medieval England and France // *Rationality and Society*. – 2002. – Vol. 14. – No. 4. – P. 482.

но. *Фоудж (fouage)* – буквально: податок на домашнє вогнище (*очаг*), форма податку на нерухоме майно у Франції. *Талья (taille)* – прямий поземельний податок у Франції.

Вже в ту епоху так звані консенсусні податки приймалися голосуванням, непримусовий характер, по суті, мали і податки, які сплачувалися за звичаєм, що, однак, співіснувало з волонтаристським принципом в оподаткуванні. Одні податки збирали постійно, другі – ситуційно, для покриття конкретних затрат.

Однотипні процеси фінансування державної діяльності комбінованими методами спостерігалися в Середні віки і на початках Нового часу і в Україні, як на тих територіях, що входили до складу Литви, Польщі, Росії, так і на землях, які контролювала Запорізька Січ. Так, ресурси січового скарбу формувалися за рахунок податків (мито, мостове, подимне, десятина та ін.), натуральних та особистих повинностей козачого й некозачого населення, доменів (лісові угіддя, сіножаті, пасовища), регалій (соляна, рибальська, мисливська) [2, 99–113; 7, 87–130]. Отож, в Україні протягом віків, які передували створенню справжньої податкової держави, розвиток фіскальних інститутів не випадає із загальноєвропейських процесів і тенденцій.

В XI–XIII ст. в Італії, Німеччині, Франції, Англії на історичну арену виходить буржуазія, котрій судилося стати експропріатором феодальної державної власності, приватизувати останню. Будучи основними платниками податків, буржуазні верстви (“третій стан”) на цій підставі виводили своє право на політичну владу, як і вимогу позбавлення влади тих, хто до того мав привілей *податкового імунітету* (дворянство і духовенство). Економічний інтерес міщан-буржуа полягав у розподілі тягаря податків на все населення і створенні тим самим *податкової держави – існування, діяльність та функції якої забезпечені головним чином за рахунок податків*.

На формування податкової держави суттєво впливав воєнний фактор, тому небезпідставні твердження, що поряд з економіч-

ними й політичними причинами “податкову державу породила війна” [13]. Фінансування воєнних (і не тільки) видатків не вкладалося у можливість оподаткування, тому зумовило потребу в позиках, погашення яких потребувало нових податків. Так агресивна політика породила спіраль “війна – збільшення державного боргу – підвищення податків”. При все більшому залученні позик для фінансування державних потреб податкова держава трансформується в свій широкомасштабний різновид – *фіскальну державу*. З боку видаткової частини бюджетів фіскальна держава характеризується широкою диверсифікацією функціонального призначення і збільшенням видатків, особливо воєнних, а з другої половини ХХ ст. – видатків на соціальні цілі та розвиток фундаментальних наукових досліджень.

Узагальнену картину трансформацій джерел державних доходів, еволюції функцій податків і розвитку фіскально-адміністративних технологій упродовж останніх 2,5 тис. років показано в табл. 2.

Першими повноцінними фіскальними державами вже з ХVІІ ст. стали Нідерланди й Англія – передові країни парламентської демократії, правового ладу, комерційного успіху. Дотепер високий рівень податків і державного боргу – неодмінна ціна демократично-правової державності, як і ознака щедрого фінансування соціальної сфери, забезпечення комфортних умов існування. Голландці, англійці, інші буржуазні нації Європи не лише дали приклад ділового прагматизму і звеличили матеріальний інтерес, а й перетворили оподаткування у фактор державної могутності та суспільного добробуту.

Один із маловідомих фактів політичної та фінансової історії полягає в тому, що на перших порах у податковій державі політичні права, зокрема право голосу і право обиратися на державні посади, надавалися лише платникам податків на підставі *податкового цензу*. Так, за законом 1789 року у Франції до виборів допускалися лише так звані ак-

тивні громадяни, до яких відносили тих, хто платив прямий податок у сумі не менше триденного заробітку. Решта мала статус *пасивних громадян* без права брати участь у виборах в органи влади, а також входити до складу національної гвардії.

Наприклад, за призначення виборщиком депутатів Національних зборів (парламенту) треба було заплатити податок у сумі десятиденного заробітку, а також володіти нерухомим майном. Балотування в Національні збори потребувало внесення податку в 50 ліврів [5, 129–130]. (14,5 г золотою монетою, що, за нашими розрахунками, в світових ці-

нах на золото на початок 2008 року еквівалентно близько 450 дол. США).

Особлива сторінка в становленні податкової держави – Сполучені Штати Америки. З першого моменту свого історичного існування США практично сформувалися як податкова держава. Приватноправові засади державних фінансів не були перенесені з Європи на американську землю. В британських колоніях у Північній Америці відразу складалася державність, фінансові ресурси якої залежали від податків, особливо з доходів фізичних осіб [11]. Тим самим у Новому Світі відразу відбулася метаморфоза дер-

Таблиця 2

Властивості оподаткування в ретроспективі

<i>Історичні епохи і групи країн</i>	<i>Основні джерела державних доходів</i>	<i>Функції податків</i>	<i>Стан ухилення від податків</i>
Стародавні рабовласницькі держави, V тис. до н. е. – V ст. н. е.: Єгипет, Вавилон, Ассирія, Ізраїль та Іудея, Карфаген, Греція, Рим	Воєнна здобич, данина, домени, податки (зокрема, майнові податки – трибути), позики	Фіскальна	Приблизний облік об'єктів податків; однак, у Римі за обман фіскальних органів могли позбавити громадянських прав і продати в рабство
Середньовічна феодальна Європа, V – XV ст.: Візантія, Італія, Німеччина, Франція, Англія, Іспанія, Португалія	Конфіскації, домени і регалії, податки, позики	Фіскальна, регулююча (методами, запропонованими представникам камералістики і меркантилізму)	Визначення об'єктів оподаткування шляхом кадастрів та за зовнішніми ознаками; зловживань більше з боку збирачів, ніж платників податків
Період зародження і розвитку промислового капіталізму та буржуазної демократії, XVI – XIX ст.: Нідерланди, інші країни Західної Європи, США, Канада, Японія	Контрибуції, податки, фіскальні монополії, позики	Фіскальна, дистрибутивна, регулювання економічних процесів на макрорівні	Поступовий перехід до декларування доходів і майна; моральна відраза від неправдивого свідчення доходів мінімальна
Період індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства, XX – початок XXI ст.: країни Західної Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії, Центральної та Східної Європи	Податки, соціальні внески, позики; в СРСР – відрахування від прибутків державних підприємств, а також універсальний акциз (податок з обороту)	Фіскальна, дистрибутивна, регулювання та стабілізація соціально-економічних процесів на мікро- і макрорівні	Істотне зниження масштабів ухилення в західних країнах завдяки компенсації податків фінансуванням суспільних благ (освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та ін.).

Джерело: Складено автором для посібника: *Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Андрущенко В.Л., Мельник В.М.* Історія оподаткування: Навчальний посібник. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – С. 200.

жавних фінансів у їх *публічно-правову форму*, що означало створення національної держави нового типу, тобто в фіскальному відношенні – відразу податкової держави.

Основані на податках американські фінанси мали рішучу перевагу над доменами і регаліями в результаті менших витрат на адміністрування. Що важливо, – публічно-правовий устрій передбачав демократично виражену згоду платити податки за принципом *“no taxation without consent”* (“ніяких податків без згоди на них”) – гасло, що замінило наївний клич середньовічних селян “Хай живе король, але без податку на сіль!” Відсутність такої згоди не раз призводила до повстання, провокувала й виправдовувала масове ухилення від податків. Безперечною ознакою заснування в Америці податкової держави стала також відмова США від податкових імунітетів – цього кричуще недемократичного привілею, соціально несправедливого фіскального архаїзму феодальної епохи.

Таким чином, податкова (фіскальна) держава склалася за певних передумов. По-перше, минув час, коли державні видатки фінансували за рахунок ресурсів, одержаних від власне королівських доменів і регалій. Почалася епоха, коли, за влучними словами Карла Маркса (1818–1883), податки втілювали економічно виражене існування держави. По-друге, були ліквідовані численні податкові імунітети для привілейованих верств суспільства, оподаткування набуло всезагального характеру. Податкову державу утримує вся маса платників податків – підданих чи громадян, що і є першою фіскальною ознакою національної держави, справжнього “королівства платників податків” [10, 295]. По-третє, ідея податкової держави визріла в масовій свідомості, прийшло розуміння, що економічна і військова могутність держави, її авторитет і зовнішньополітичний вплив безпосередньо залежать від стану фінансів.

Однозначного тлумачення часових рамок становлення податкової держави немає. Одні вважають, що це період від кінця

Середніх віків до Великої Французької революції (1450–1789 рр.), інші віддаляють віху її зародження до часів славнозвісної Великої хартії вільностей (1215 р.), а завершують кінцем наполеонівської епохи (1815 р.). Так чи інакше, сучасні держави, в тому числі і Україна, – податкові або фіскальні держави.

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ДЕРЖАВИ

Податки виникли на тисячоліття раніше, ніж були написані перші відомі нам наукові трактати на тему оподаткування. Розрив у часі між появою податкової держави і теоретичним осмисленням цього явища набагато коротший, тут лаг не перевищує століття. Вчення про податкову державу пов'язане з іменами економістів австрійського походження – Рудольфа Гольдшейда (1870–1931) та Йозефа Шумпетера (1883–1950), представників соціологічної школи в економічній і фінансовій науці.

Гольдшейд ґрунтує своє дослідження на тому, що на ранніх стадіях розвитку державності – в античну епоху та Середні віки – держава була багатою, бо володіла землею та іншим майном. За таких умов вона могла утримувати саму себе, лише за екстраординарних обставин (війни, епідемії) звертаючись до податків. З часом починався процес, який Гольдшейд називає *“експропріацією держави”* [9, 203]. Дійсно, майнові права хоч і багаті, але марнотратної, нераціональної феодальної знаті, безумовно, заслуговували вилучення й передачі в ефективніше розпорядження під демократичним контролем.

За Гольдшейдом, капіталізм створив матеріально бідну, позбавлену значного майна державу. Отже, існування держави має опиратися на фіскальну експлуатацію платників податків, – експлуатацію, давнішою від якої було лише рабство. Автор близько підходить до марксистського розуміння класової природи держави, вважаючи, що позбавлена власності держава (*property less state*) відповідає інтересам економічно панівних суспільних класів. З появою політичного

контролю над державою її матеріальне багатство стало доступним для приватизації з боку буржуазних претендентів, багата держава стала їм непотрібною. Якщо докапіталістична держава матеріально покладалася сама на себе, то податкова держава цілком залежала від податків з приватного сектора. Кредиторам стало вигідно експлуатувати державу в фінансовому плані. “Таким чином, – пише Гольдшейд, – експлуатація з боку держави трансформувалася в експлуатацію її як податкової держави” [9, 205], не маючи власних джерел фінансових ресурсів, “держава стала не більш, ніж каналом для руху податкових платежів” [9, 207].

У відчуженні держави від власності Гольдшейд вбачав корінну суперечність капіталістичної податкової держави і пропонував повернути їй власність, – шлях, вочевидь, нереалістичний, бо немає жодної ознаки відмови від фундаментальної буржуазно-демократичної цінності: священного права на приватну власність.

Після Гольдшейда найвагоміший внесок у вчення про податкову державу вніс Шумпетер. За словами останнього: “Податки не лише допомогли створити державу. Вони сприяли оформленню її. Податкова система стала тим органом, розвиток якого спричинив появу інших органів. За допомогою податкового законодавства держава підпорядкувала собі приватні господарства і забезпечила домінування над ними. Податок вносить дух грошей і розрахунку в усі закутки, де ним до того і не пахло, і таким чином стає творчим фактором державного організму, який створив податок” [12, 79]. Суттєву типологічну ознаку податкової держави Шумпетер вбачав у зростаючій важливості та новому значенні оподаткування і державного боргу в національних державах, що зумовлено посиленням централізованої влади, розширенням урядових функцій, активністю зовнішньої політики, амбіціями національних еліт. Зауважимо, що за цими ознаками й Україна вже належить до такого типу держав.

Шумпетер – сучасник грандіозних історичних подій початку ХХ століття: Першої світової війни, розпаду чотирьох імперій (Австро-Угорської, Російської, Німецької, Турецької). В перші важкі роки самостійної Австрійської Республіки Шумпетер деякий час обіймав посаду міністра фінансів. Можливо, під впливом обставин цієї епохи науковій праці, написаній у 1917 році, він дав назву “Криза податкової держави” (“*Die Krise des Steuerstaates*”).

За Шумпетером, соціально-економічний розвиток поряд з можливостями породжує також небезпечні ефекти і ризики:

- підтримує сектантство, тобто ті відособлені від інтересів суспільства групи, котрі вимагають від держави все більше вигод, але самі не підтримують державу ні економічно, ні політично;
- зумовлює зниження мотивації до прибутку, що, в свою чергу, дестимулює виробництво;
- спричиняє підвищені запити соціального характеру, що змушує фінансувати суспільний добробут за рахунок надмірного оподаткування;
- сприяє морально-етичній деградації суспільства, в тому числі еліти.

Зазначимо, що побоювання Шумпетера щодо старих ринкових демократій, у тому числі Австрії, не справдилися, проте в повній мірі мали місце у новоутворених країнах з економіками перехідного (від соціалізму до капіталізму) типу, особливо на теренах СНД.

Шумпетер відмітив також дію так званої *фіскальної ілюзії* (*fiscal illusion*) – створюваний непрямими податками ефект приховування істинної норми оподаткування, тягар якого маскується цінами товарів та послуг і, зливаючись з ними, психологічно сприймається на рівні, нижчому від реального, а тому менше тривожить народ. За Шумпетером, природі капіталістичної демократично-правової податкової держави відповідає більш прозорий прибутковий

податок. Війни ніколи не було б, дещо простодушно стверджував Шумпетер, якби її наймовірною фінансовою вартістю була видима відразу і відкрито перекладена на народ у формі прямих податків.

Погляди Шумпетера можна пояснити обставинами епохи та його творчого життя. Проте його пророцтва стосовно історичної долі капіталізму виявилися надто песимістичними, а здатність податкової держави витримувати постійно зростаючі бюджети була ним недооцінена. З огляду на події другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст., складається інше уявлення про кризу податкової держави, яка може наставати у разі:

- втрати державою здатності ефективно адмініструвати податки, повністю контролювати податковий процес;
- надмірного одержавлення економіки;
- перебільшеного розвитку фіскальної функції держави;
- катастрофічних явищ макроекономічного характеру в енергетичній, екологічній, демографічній сферах, не кажучи вже про природні катаклізми небувалих масштабів чи війни.

Так, неспроможність приборкати тіньову економіку, переслідувати і карати порушників фінансової дисципліни, яка була властива останнім рокам існування Радянського Союзу, котрий, до того ж, не був податковою державою в повному розумінні цього слова, спричинив крах СРСР. Державу, котра намагається підмінити собою економіку, прагне виконувати весь комплекс економічних і політичних функцій, неминує очікує банкрутство. В світлі поглядів Шумпетера, соціалістична держава, котра володіє економікою, сама господарює і, не збираючи податків, живе за рахунок відрахувань від прибутків державних підприємств та організацій, а громадяни якої пасивно очікують на блага від держави, приречена.

Однак, податки і в “нормальній” податковій державі повинні бути помірні. Щоб не стати економічним паразитом, держава може брати з приватного сектора лише стільки

податків, скільки сумісно зі збереженням індивідуальної вигоди платників. Іншими словами, податкова держава повинна вимагати від платників не багато, щоб вони не втрачали фінансовий інтерес до виробництва, щоб рівень оподаткування не паралізував економічну енергію, не спричиняв деморалізацію суспільства. В іншому випадку настає криза податкової держави, коли податки руйнівним чином позначаються на економіці, способі життя і поведінці людей.

Аналізуючи еволюцію податкових держав під дією конституційних, політичних і соціально-економічних факторів, американський дослідник Ричард Бонні (Boneu) та його співавтори доходять висновку, що навіть сучасним податковим державам загрожує небезпека, якщо платники податків втратять довіру до урядів і/або настане паліч фіскально-адміністративних інститутів [14, 2, 12]. Основою здорової податкової системи залишається забезпечення сталого економічного зростання, а звідси – і соціальної стабільності суспільства. Стан податкової держави тісно пов'язаний з адміністративною ефективністю державної влади, залежить від рівня організованості й етичної зрілості суспільства.

В своїй науковій концепції й реальній суспільній практиці податкова держава уособлює центральне значення оподаткування у державному житті, стверджує податки як фіскальну основу цивілізованого існування в умовах демократично-правового порядку. Отже, *податкова (фіскальна) держава – це існуючий головню за рахунок податків орган виконання суспільних функцій щодо розміщення та (пере)розподілу ресурсів, регулювання соціально-економічних процесів засобами оподаткування та податкової політики*. “Дві системи – податкова держава і капіталістична система – існують пліч-о-пліч, взаємно підтримуючи й формуючи одна одну, і водночас способи їхніх дій залишаються цілком різними” [12, 79]. Отже, податкова держава функціонально відокремлена від ринкового

господарства, але в ролі адміністративно-правової організації, призначеної для збирання податків, матеріально залежить від економіки, зберігаючи свій вплив на неї.

“Liberté, Egalité, Fraternité” (“Свобода, Рівність, Братерство”) – знамените гасло Великої Французької революції (1789–1793 рр.), котре надихало людей на демократичні й соціальні перетворення, відомий історик державних фінансів Мікаел Квасс перефразовує наступним чином: “Liberte, Egalité, Fiscalité” [13] – “Свобода, Рівність, Фіскальність”. Нехай у дещо гротескній манері, але вдало підкреслено органічну єдність свободи, рівності та оподаткування. Адже ідеї свободи у державах Заходу виникли на ґрунті боротьби з не однаковим для всіх, а отже, несправедливим податковим гнітом. Саме королівське свавілля в сфері оподаткування підштовхувало американців до боротьби за незалежність, саме податкові негаразди були серед першопричин Англійської й Французької революцій, війни за незалежність США, інших подій соціально-економічного і суспільно-політичного характеру в усьому світі.

У кінцевому підсумку податкова держава сформувалася як закономірний результат загальної історичної тенденції неухильного відходу держави від безпосереднього володіння та управління господарськими об'єктами і, відповідно, від неподаткових доходів – до податкових. Не обминула ця об'єктивна ринкова тенденція й Україну. Зворотний рух від податкового принципу до одержавлення бюджетних доходів спостерігався лише в умовах командно-адміністративної економіки при соціалізмі.

У концептуальному плані пізнавальна цінність поняття податкової держави найперше полягає в тому, що вже існуючий поняттєво-аналітичний інструментарій дослідження оподаткування (податкова система, податковий механізм, податкове право, податкова політика) істотно розширюється. Його доповнює поняття, що означає певний якісний ступінь розвитку демократично-

правової державності, котру виокремлено за фіскальною ознакою. Завдяки цьому поняттю оподаткування набуває *екзистенціального значення*, тобто виходить на рівень питання про життя і смерть державного організму. Такого смислового потенціалу не мають ні податкова система, ні податковий механізм.

Для українського читача ідеї та події, пов'язані зі становленням податкової держави на Заході, корисні й повчальні ще й тому, що вони співзвучні з проблемами і викликами сучасної вітчизняної дійсності. Зокрема, наголошують на загрозах національній безпеці з боку кризових явищ податкової держави.

Створення національної податкової держави – велике надбання народів Західної Європи і Північної Америки, що знаходить там відповідне висвітлення у наукових трактатах на теми державних фінансів. Поняття податкової держави фігурує серед текстів, які увійшли у наукову антологію класиків теорії державних фінансів [9, 202–213]. Однак в Україні податкова держава, її сутність і значення, за деякими винятками [3, 36–45], ще не належно осмислені у навчальній літературі. Тим часом в Україні вже складається повноцінна податкова держава, що потребує відповідних творчих досліджень вітчизняних учених-фінансистів.

Література

1. Андрущенко В. Л. *Фінансова думка Заходу в ХХ столітті*. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Андрущенко В. Л., Федосов В. М. *Запорізька Січ як український феномен*. – К.: Заповіт, 1995. – 173 с.
3. Андрущенко В. Л., Данілов О. Д. *Податкові системи зарубіжних країн*. – К.: Комп'ютерпрес, 2004. – 240 с.
4. Берман Г. Дж. *Западна традиція права: епоха формування*: Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
5. Крпоткин П. А. *Великая Французская революция. 1789–1793*. – М.: Наука, 1979. – 575 с.
6. Озеров И. Х. *Основы финансовой науки. Вып. I: Учение об обыкновенных доходах*. – М., 1917. – 544 с.

7. Ярошенко Ф. О., Мельник П. В., Андрущенко В. Л., Мельник В. М. *Історія оподаткування: Навчальний посібник*. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 242 с.

8. Barzel Y., Kiser E. *Taxation and Voting Rights in Medieval England and France // Rationality and Society*. – 2002. – Vol. 14. – No. 4. – P. 473–507.

9. *Classics in the Theory of Public Finance // Ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock*. – London etc.: Macmillan; New York: St Martin's Press, 1967. – XIX, 244 p.

10. Kwass M. *A Kingdom of Taxpayers: State Formation, Privilege and Political Culture in*

Eighteenth-Century France // The Journal of Modern History. – 1998. – Vol. 70. – No. 6 (June 1998). – P. 295–339.

11. Mehrotra A.K. *Building the Modern American Fiscal State*. – http://www.law.ucla.edu/docs/akm_ucla_tax_sym.pdf <14.04.2008>

12. *Schumpeter in the History of Ideas // Ed. by Y. Shionoya and M. Perlman*. – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997. – 135 p.

13. *Taxation. History 1450–1789*. – <http://www.answers.com/topic/taxation> <14.04.2008>

14. *The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200–1815*. – Ed. by R. Bonney. – New York: Oxford University Press, 1999. – XII, 527 p.